

Нормативи /

У статті автор ділиться своїми міркуваннями щодо можливостей вдосконалення механізму регулятивного впливу центрального банку на діяльність комерційних банківських установ шляхом оптимізації системи економічних нормативів та надання їй більшої гнучкості. Визначено основні напрями вдосконалення методів застосування показників платоспроможності, ліквідності та кредитного ризику з метою підвищення ефективності впливу НБУ на кредитну політику комерційних банків.

**Олександр
Дзюблюк**

Доцент кафедри грошового обігу та кредиту Тернопільської академії народного господарства.
Кандидат економічних наук

Основні напрями оптимізації регулятивного впливу на кредитну діяльність банківських установ в умовах перехідного періоду

Для становлення ринкових засад господарювання в усіх сферах економічної системи потрібно докорінно реформувати регулятивний механізм впливу держави на діяльність суб'єктів ринку, зокрема у банківському секторі. Економічні інструменти — ключові важелі впливу держави на господарство в умовах функціонування ринкового механізму. Найважливіші серед них — грошово-кредитні методи організації регулятивного процесу.

Монетарна політика як одна з головних складових загальноекономічної політики держави визначається пріоритетами й цілями економічного розвитку — такими, як зростання економіки, стабільність цін, трудова зайнятість, стійкість платіжного балансу тощо. У цьому контексті найважливішим завданням центрального банку є забезпечення безінфляційного грошового обігу. Подолання у перехідний період інфляції справедливо вважають неодмінною передумовою успішного перебігу ринкових перетворень.

Проте подолання інфляції можна розглядати і як початковий етап процесу налагодження механізмів грошово-кредитного регулювання, за допомогою яких мають усунути кризові явища (передусім виробничий спад), притаманні перехідній економіці. У такому разі основним завданням монетарної політики є сприяння переорієнтації потоків капіталів із фінансового у реальний сектор економіки. А це значною мірою залежить від можливостей центрального банку створювати належні стимули для комерційних банків щодо кредитного забезпечення процесу розширеного відтворення на мікрорівні, що в свою чергу потребує певної диференціації методів грошово-кредитної політики.

Йдеться передусім про гнучкіше застосування певних адміністративних важелів впливу (насамперед економічних нормативів діяльності) на функціонування банківської систе-

ми в цілому. Це має сприяти забезпеченню фінансової стійкості банківських установ, створенню передумов для того, щоб інвестування коштів у реальний сектор було рентабельнішим, аніж їх оборот на фінансовому ринку.

Система показників, які використовуються Національним банком України для регулювання діяльності банків (зокрема, з метою забезпечення їх платоспроможності), охоплює доволі широке коло нормативів, які нині поділяють на чотири групи: нормативи капіталу, ліквідності, ризику та відкритості валютної позиції. Виконання банківськими установами кожного з цих нормативів тією чи іншою мірою позначається на можливостях кредитування.

РЕГУЛЯТИВНІ МОЖЛИВОСТІ НОРМАТИВУ ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ

Розглянемо конкретні показники, які безпосередньо впливають на стан кредитної активності банківських установ. Це, передусім, норматив платоспроможності (Н3), а також нормативи ліквідності (Н5 — Н7) та ризику (Н8 — Н14). Їх основний економічний зміст полягає у встановленні граничних величин, співвідношень певних статей активів і пасивів із метою підтримання належного рівня платоспроможності комерційного банку, що в підсумку визначає саму структуру його активів, а відтак і можливі напрями кредитної політики у плані розширення або звуження масштабів позикових операцій.

Норматив платоспроможності визначає достатність капіталу банку для проведення активних операцій, зважених з урахуванням ризиків, характерних для різних видів банківської діяльності.

Обчислюється цей показник як співвідно-

шення власного капіталу (суми основного й додаткового капіталу, за мінусом відрахувань) і обсягу активів комерційного банку, які визначаються з урахуванням коефіцієнтів ризиків, установлених для різних груп активів залежно від імовірності втрати коштів. Економічний зміст нормативу платоспроможності полягає у встановленні ступеня участі власного капіталу банку в утворенні його активів.

Зрозуміло, можливості банку щодо розширення кредитних операцій визначаються не лише нормативними значеннями показника платоспроможності, а й діючою методикою обчислення обсягу власного капіталу та класифікацією рівнів ризику за різними групами активів. Тому безпосередній вплив даного нормативу на обмеження кредитної активності банківських установ визначається, з одного боку, адекватністю оцінки їх власних ресурсів, а з другого — встановленням оптимальних коефіцієнтів ризику для різних видів вкладень. Ці два фактори можна вважати основними у процесі вдосконалення методики застосування показника платоспроможності для регулювання позикових операцій.

Нинішня практика обчислення обсягу власних коштів українських банківських установ наближена до методики, передбаченої Базельською угодою 1988 року. Згідно з нею обсяг власного капіталу банку визначається шляхом додавання розміру "стрижневого капіталу" (тобто основної частини власних коштів — акціонерного капіталу, відкритих резервів, які формуються з прибутку, а також нерозподіленого прибутку минулих років) та додаткового капіталу (неопублікованих або прихованих резервів, так званих переоцінених резервів, резервів для покриття сумнівних кредитних вимог, а також інструментів, яким притаманні ознаки і капіталу, і боргу — різного штибу безстрокові боргові зобов'язання та конвертовані облигації).

Донедавна основною відмінністю зарученої та вітчизняної методик розрахунку власного банківського капіталу можна було вважати неврахування у наших обчисленнях частини залучених ресурсів, що налічують такі елементи, як привілейовані акції з фіксованим строком погашення, конвертовані облигації з правом обміну на акції, субординовані довгострокові облигації тощо. Проте після ввезення Національним банком України відповідних змін і доповнень до "Інструкції про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків" (постанова Правління НБУ № 376 від 27.07.1999 р.) зроблено істотний крок до усунення цієї відмінності. Відтепер до складу власних коштів вітчизняних банків, окрім основного і додаткового капіталу, вносять також обсяг субординованого капіталу, утвореного коштом, залученими банком на довгостроковій (не менше 5 років) основі.

Проте ні нормативними актами центрального банку, ні чинним законодавством не визначено, які ж фінансові інструменти можуть використовуватися для формування субординованого капіталу. Тим часом саме детальне регламентування механізму залучення банками коштів у формі довгострокових зобов'язань могло б стати важливою передумовою (насамперед у плані забезпечення належного правового поля) визначення банківськими установами оптимальних шляхів збільшення власних коштів, а отже, й посилення кредитної активності.

Зазначимо, що для комерційних банків власний капітал — не лише основа для збільшення ресурсної бази, а й важлива передумова розширення можливостей щодо нарощування обсягів активних операцій. Тому пошук джерел збільшення власних коштів є складовою організацій управління банківськими установами. Основні серед зазначених джерел — додаткова емісія акцій та капіталізація прибутку. Проте ці форми збільшення власних коштів не завжди забезпечують швидке надходження додаткових ресурсів, позаяк випуск і розміщення акцій на фондовому ринку можуть залежати від тривалості процедури реєстрації та від організаційних витрат, а спрямування прибутку на поповнення власного капіталу — від рішень щорічних зборів акціонерів банку.

Що ж до облигацій (як однієї з основних форм субординованих зобов'язань банку), то вони можуть виявитися цілком прийнятним інструментом забезпечення потреб банківської установи в довгостроковому капіталі з метою фінансування розширення операцій. Основні переваги цієї форми мобілізації власних коштів комерційних банків такі.

По-перше, процедура реєстрації випуску боргових зобов'язань (облигацій) простіша порівняно з процедурами реєстрації майнових зобов'язань (акцій), які практикуються у більшості розвинених країн. По-друге, дохідність довгострокових зобов'язань бан-

ку (за купонами чи з дисконтом) є гарантованою, тоді як дивіденди за акціями залежать від динаміки банківського прибутку. По-третє, з'являється можливість поліпшити контроль і керування банком як акціонерним товариством, оскільки можна уникнути розпорошення контрольного пакету акцій серед багатьох власників (що відбувається, як правило, внаслідок численних емісій). По-четверте, власники облигацій мають ширші права щодо доходів і активів банку, ніж власники простих і привілейованих акцій (проте вужчі, ніж вкладники та інші кредитори).

Отже, випуск довгострокових облигацій можна вважати перспективним способом формування власних коштів комерційними банками нашої країни, а відтак і засобом суттєвого збільшення їх кредитного потенціалу як в абсолютному вираженні (в плані збільшення ресурсної бази), так і у відносному (з огляду на виконання регулятивних нормативів, встановлених НБУ). Що ж до стійкості даного виду пасивів, то її можна забезпечити шляхом рефінансування викупу облигацій, за якими закінчується строк позики, за рахунок нового випуску даного виду зобов'язань банку. У такому разі емісія облигаційних позик може виявитися доволі стійкою частиною додаткового капіталу в загальній сумі власних ресурсів комерційного банку і стати вагомим джерелом нарощування останніх.

Другим важливим напрямом впливу на кредитну активність комерційних банків при розрахунку нормативу платоспроможності є регулювання рівня коефіцієнтів ризику, на які зважуються різні групи активів банківських установ, що в кінцевому підсумку визначає достатність їх власних коштів для реалізації кредитно-інвестиційних операцій, а відтак регулює можливості щодо обмеження або розширення цих операцій.

Щоб оцінити стан активів комерційного банку, їх поділяють на п'ять груп, залежно від ступеня ризику вкладень і можливості втрати ними частини своєї вартості. Рівні ризику Національним банком України встановлено за доволі простою схемою, яку, до речі, запропоновано й Базельським комітетом — 0, 10, 20, 50 і 100%. Врешті, чим більшим є обсяг високоризикових активів, тим більша потреба банку в забезпеченні відповідних вкладень власними ресурсами, що впливає з такої форми розрахунку суми активів (A_p), зважених з урахуванням ризику для визначення нормативу платоспроможності:

$$A_p = 0 \times A_1 + 0.1 \times A_2 + 0.2 \times A_3 + 0.5 \times A_4 + 1.0 \times A_5,$$

де A_1, A_2, A_3, A_4, A_5 — активи комерційного банку, класифіковані за групами ризику.

Водночас необхідно зазначити, що ця схема розрахунку суми активів (з урахуванням коефіцієнтів ризику) є дещо спрощеною і за відсутності більшої диференціації груп вкладень не може дати комерційному банку повноцінної можливості управляти власним порт-

фелем активів та маневрувати ресурсами так, аби досягти поставлених цілей щодо прибутковості й ліквідності.

Не заперечуємо: рівень банківських ризиків за кредитними операціями в державах із перехідною економікою значно вищий, аніж в економічно розвинених країнах, проте навряд чи доцільно відносити всі види кредитних вкладень комерційних банків України до п'ятої групи найризиковіших активів, причому незалежно від конкретного способу організації позичкової операції та типу позичальника. Водночас кредити, надані центральним і місцевим органам влади, у нас віднесено до груп з коефіцієнтами відповідно 10 і 20%, що у вітчизняних умовах не завжди є виправданим з огляду на можливі проблеми з кредитоспроможністю державних установ.

Мабуть, доцільною була б практика більшої диференціації кредитних вкладень залежно від ступеня ризику, з урахуванням як категорії клієнта, так і умов реалізації відповідних позичкових операцій із ним. Йдеться передусім про можливість перегляду коефіцієнтів ризику в бік зниження для кредитів, наданих під забезпечення порівняно ліквідних активів (інструментів фінансового ринку, а в деяких випадках і товарно-матеріальних цінностей) або банківських чи урядових гарантій попри збереження на незмінному рівні ризиковості позик, наданих без забезпечення, а також пролонгованих і прострочених кредитних вкладень банку. Ступінь ризику, на нашу думку, можна було б зменшити до коефіцієнтів 70—80% (залежно від виду забезпечення). З іншого боку, для окремих категорій банківських вкладень із природно високим рівнем ризику неповернення коштів (різного роду сумнівної заборгованості за кредитами) коефіцієнти, на які зважуються відповідні активи, можуть бути навіть дещо підвищені. Насамперед це стосується сумнівної заборгованості за позиками, наданими органам державного управління. Крім того, не зовсім виправданим, на наш погляд, є встановлення нульового рівня ризику для емітованих центральними і місцевими органами влади державних цінних паперів, які перебувають у інвестиційних портфелях комерційних банків. Адже значні обсяги вкладень банківських установ нашої країни в ОВДП давали їм змогу забезпечувати фактичне "перевиконання" нормативу платоспроможності, тоді як навіть Базельським комітетом передбачено можливість встановлення 10-відсоткового рівня ризику для державних цінних паперів зі строком до року і 20-відсоткового — зі строком понад рік.

Загалом, пропонується диференціація могла б певною мірою оптимізувати управління організацією кредитного процесу в комерційних банках, стимулюючи розширення сфер кредитних відносин із найбільш надійними та перспективними позичальниками (з огляду на меншу потребу забезпечен-

ня відповідних вкладень власними ресурсами) та звуження сфер цих відносин із тими суб'єктами ринку, діяльність яких не забезпечує належних умов для ефективного кругообігу отриманих у банку ресурсів, а відтак і їх повернення з прибутком.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМАТИВІВ ЛІКВІДНОСТІ

Нарівні з показником платоспроможності важливе значення для регулювання кредитної активності банківських установ мають групи нормативів ліквідності та кредитного ризику.

Група нормативів ліквідності налічує три основні показники: норматив миттєвої ліквідності, норматив загальної ліквідності, а також норматив співвідношення високоліквідних активів і робочих активів банку.

Згідно із цими нормативами змога комерційного банку виконувати свої платіжні зобов'язання оцінюється шляхом зіставлення окремих його активів з іншими статтями балансу, причому норматив встановлено як певне мінімальне значення активів стосовно цих статей.

Так, коефіцієнт миттєвої ліквідності, який обчислюється як співвідношення суми коштів на кореспондентському рахунку та в касі комерційного банку і поточних рахунків, повинен бути не нижчим, ніж 20%. Це означає, що на кожну гривню залучених на поточні рахунки коштів має припадати як мінімум 20 копійок активів у вигляді залишків готівки в касі та коштів на кореспондентському рахунку в Національному банку.

Норматив загальної ліквідності, що розраховується як співвідношення загальних активів і загальних зобов'язань банку, має бути не меншим, ніж 100%. Його економічний зміст полягає у достатності активних вкладень для погашення зобов'язань банку перед клієнтами.

Норматив співвідношення високоліквідних і робочих активів банку визначає питому вагу високоліквідних активів у робочих активах банківської установи. Він повинен бути не меншим, ніж 20%. Нагадаємо, що до високоліквідних активів належать кошти у касі банку, кошти до запитання і на строкових депозитах в НБУ, боргові цінні папери, що рефінансуються Національним банком, а також кошти до запитання і строкові депозити, розміщені в інших комерційних банках. До складу робочих активів, окрім перелічених вище, входять усі види кредитних вкладень, дебіторська заборгованість інших банків та клієнтів, вкладення у цінні папери, в асоційовані та дочірні компанії, а також деякі інші види активів (по суті це чисті активи без залишків на транзитних і регулюючих рахунках). Даний показник відображає якість розміщення комерційним банком коштів, визначаючи свого роду рівень мобільності вкладень у разі потреби вико-

нання зобов'язань перед клієнтами. Інакше кажучи, 20 копійок кожної гривні розміщених банком ресурсів мають перебувати у вигляді первинних і вторинних резервів, які можуть бути у будь-який момент використані для погашення платіжних зобов'язань перед вкладниками та кредиторами.

Вищезазначену систему показників навряд чи можна вважати оптимальною з огляду на фундаментальний принцип підтримання стійкості комерційного банку на фінансовому ринку. Йдеться про необхідність підтримання оптимального співвідношення між строками депозитів і розміщенням коштів у активних операціях банку. Розглянута ж група нормативів ліквідності на практиці не виключає можливості спрямування банком залучених на короткі строки ресурсів у довгострокові кредитні вкладення, а також не усуває потенційної небезпеки підриву ліквідності банківської установи. Тому для ґрунтовнішої характеристики ліквідності варто було б використовувати й показники, що передбачали б узгодження сум і строків можливого вивільнення кредитів, інших вкладень банку та вимог, які можуть бути пред'явлені власниками коштів і з яких сформовано ресурси комерційного банку.

У загальних рисах схему розрахунку таких показників можна відобразити за формулою:

$$K_{li} = (K / D) \times 100\%,$$

де K_{li} — коефіцієнт ліквідності i -тої групи, K — заборгованість за кредитами, наданими комерційним банкам, D — обсяг коштів, залучених банком на депозити.

Зазначені коефіцієнти слід розраховувати для відповідних сум ресурсів і вкладень, класифікованих за строками. З цієї метою їх необхідно розподілити на чотири основні групи: до 3 місяців; від 3 до 6 місяців; від 6 місяців до року; понад рік. Критерієм для оцінки дотримання банком збалансованості ресурсів і вкладень за строками, а відтак і ліквідності його балансу в цілому, є значення розрахункових коефіцієнтів, які не перевищують 100% (це стосується всіх чотирьох показників, розрахованих для кожної з груп активів і пасивів із відповідними строками вкладення та погашення).

Зрозуміло, подібні коефіцієнти не можуть дати повноцінної інформації про платоспроможність банку, позаяк не відображають якісного аспекту портфеля кредитних вкладень (для цього їх потрібно диференціювати за групами ризику залежно від якості забезпечення і виду позичальника). Водночас вони слугують надійною основою для прийняття керівництвом банку оптимальних рішень щодо управління ресурсною базою та кредитно-інвестиційним портфелем. Так, якщо фактичні значення коефіцієнтів перевищують нормативні, це вказує на необхідність активізації роботи банку щодо вдосконалення власної депозитної політики з метою розширення ресурсного потенціалу для забезпе-

чення потреб ринку у відповідних кредитних послугах. Якщо ж відповідні значення показників набагато нижчі від 100-відсоткового рівня, це свідчить про недостатньо активну кредитну політику банківської установи, її неспроможність у повному обсязі задіяти сформовані ресурси у прибуткових сферах, що в підсумку негативно позначається на рентабельності банку в цілому.

Отже, запропонована система коефіцієнтів ліквідності може мати подвійне функціональне призначення: з одного боку, слугувати інформаційною базою для прийняття управлінських рішень щодо управління активами й пасивами комерційного банку, а з другого — бути засобом забезпечення його ліквідності шляхом підтримання належного співвідношення між строками депозитів і обсягами розміщених коштів у кредитних та інших активних операціях.

РЕГУЛЯТИВНІ МОЖЛИВОСТІ НОРМАТИВІВ РИЗИКУ

Третьою групою показників нормативного регулювання діяльності комерційних банків у сфері кредитування утворюють нормативи ризику.

Їх сукупність дає змогу обмежувати масштаби здійснення банківськими установами окремих видів активних, пасивних і позабалансових операцій та підтримувати стійкість банківської системи за допомогою диверсифікації кредитних вкладень.

До цієї групи належать показники максимального розміру ризику на одного позичальника, нормативи "великих" кредитів, максимального обсягу кредитів інсайдерам і міжбанківських позик, а також нормативи інвестування.

Максимальний розмір ризику на одного позичальника встановлюється у процентах до власного банківського капіталу (25%), з яким співвідноситься загальна величина кредитів, виданих банком одному позичальнику або групі юридичних чи економічно пов'язаних між собою позичальників, враховуючи 100% суми позабалансових зобов'язань, виданих у зв'язку з даною позицією. Економічний зміст даного показника полягає в обмеженні кредитного ризику для всього портфеля позик комерційного банку шляхом диверсифікації кредитних вкладень і недопущення надмірної концентрації заборгованості одним позичальником.

Для досягнення зазначеної мети застосовується також норматив "великих" кредитних ризиків, який визначає максимальний розмір значних позик, наданих банком. При цьому кредит одному позичальнику вважається "великим", якщо його сума (враховуючи векселі та всі позабалансові вимоги) перевищує 10% власного капіталу банку. Загальний обсяг "великих" кредитів, наданих банком, не повинен перевищувати 8-кратного розміру влас-

них ресурсів. Обмеження обсягу значних кредитів дає змогу центральному банку впливати на якість кредитних портфелів банківських установ, спонукаючи останніх диверсифікувати позики залежно від різних клієнтів.

Важливим напрямом нормативного регулювання рівня ризику за позиковими операціями комерційних банків є також обмеження обсягу кредитів, наданих інсайдерам, тобто юридичним або фізичним особам, які так чи інакше пов'язані з банком (акціонери, учасники, керівники, їхні родичі тощо). З цією метою Національним банком встановлено два показники:

1) норматив максимального розміру кредитів, гарантій і поручительств, наданих одному інсайдеру (Н10), яким обмежено загальну величину такої заборгованості — 5% від власного капіталу банку;

2) норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н11), граничне значення якого встановлено в розмірі 40% від обсягу власних коштів банку.

Зрозуміло, обмеження розміру кредитних вкладень щодо осіб, які спроможні впливати на прийняття рішень про надання кредитів, є однією з необхідних умов мінімізації кредитного ризику загалом — у плані недопущення фактичного фінансування банками своїх власників, позаяк подібна одностороння спрямованість кредитної політики в аспекті перерозподілу залучених ресурсів на користь інсайдерів у підсумку може призвести до збитків комерційного банку, а відтак і до проблем зі стійкістю всієї банківської системи. Тож дещо сумнівною видається доцільність встановлення досить ліберального нормативного значення для максимального ризику кредитів усім інсайдерам — 40%. Критеріальний рівень даного нормативу, на наш погляд, можна було б обмежити 25%.

Важливим фактором, який може вплинути на фінансову активність банку, є обсяг зобов'язань щодо отриманих і наданих міжбанківських кредитів — доволі мобільної складової ресурсів та вкладень банківських установ. Тому для регулювання кредитної активності комерційних банків у цій сфері Національним банком встановлено два основних нормативи:

1) максимального розміру наданих міжбанківських позик (Н12) — 200% від власного капіталу банку;

2) максимального розміру отриманих міжбанківських позик (Н13), загальний обсяг яких не повинен перевищувати трикратного розміру власних ресурсів комерційного банку.

Отже, як випливає з діючих регулятивних нормативів НБУ, комерційні банки мають право залучати на міжбанківському ринку кредитних ресурсів у 1.5 раза більше, ніж надавати позик. Цю особливість, у принципі, можна трактувати як намір надати банків-

ським установам повноцінну можливість щодо маневрування власними ресурсами та своєчасного залучення необхідних коштів у інших комерційних банків за нагальної потреби оплати своїх зобов'язань перед клієнтами. По суті, це спосіб підтримання належного рівня платоспроможності.

Однак, зважаючи на забезпечення реалізації зазначених завдань (передусім підтримання платоспроможності банку) критеріальне значення максимального розміру отриманих міжбанківських позик, на нашу думку, є дещо завищеним. Слід враховувати, що надмірний обсяг залучених міжбанківських кредитів у складі ресурсів комерційного банку може зумовити його значну залежність від кон'юнктури фінансового ринку, котра є досить чутливою не лише до суго грошових, а й до загальноекономічних, політичних та інших факторів, які можуть впливати на динаміку процентних ставок. Відтак високий процентний ризик призведе до підвищення кредитного ризику та негативно позначиться на стійкості банківських установ на ринку (до того ж значна ресурсна взаємозалежність кредитних установ негативно позначається на стійкості всієї банківської системи). З огляду на вищезазначене, нормативне значення максимального розміру отриманих міжбанківських позик доцільно було б знизити з 300 до 200%, привівши його у відповідність до максимального розміру наданих на міжбанківському ринку кредитів.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМАТИВУ ІНВЕСТИВАННЯ

Серед регулятивних показників ризику, встановлених для комерційних банків нашої країни, є й норматив інвестування, який визначає можливості використання банківського капіталу для придбання цінних паперів акціонерних товариств, інших підприємств та недержавних боргових зобов'язань. Він розраховується як співвідношення суми коштів, інвестованих на придбання часток інших підприємств, і розміру власного капіталу банку та його інвестиційного портфеля з урахуванням вкладень в асоційовані компанії. Критеріальний рівень нормативу — максимум 50%.

Очевидне призначення цього показника — обмежити використання банківських ресурсів на інвестиції в цінні папери підприємств, що можна вважати досить ризиковим видом вкладень. На нашу думку, слід було б розробити регулятивні заходи щодо тимчасового запровадження жорсткіших вимог за нормативом інвестування (приміром, на рівні 20%). Це зумовлюється такими факторами: переорієнтацією банківських ресурсів із фондового ринку на ринок позикових капіталів; зниженням загального рівня банківських ризиків (банки мають більше можливостей щодо аналізу кредитоспроможності потенційного

позичальника, ніж щодо фінансової стійкості емітента цінних паперів, який може й не бути клієнтом банку); стимулюванням ефективного використання коштів підприємствами реального сектора.

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ НОРМАТИВІВ

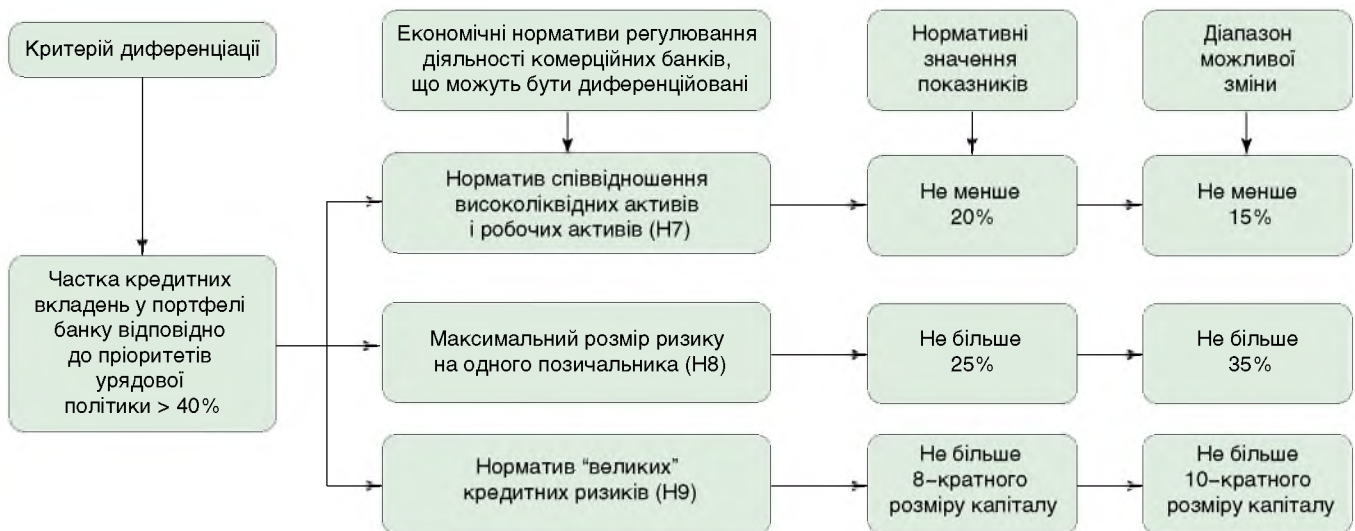
Отже, всі розглянуті вище нормативи, запроваджені Національним банком України для регулювання діяльності комерційних банків, не лише слугують важливим інструментом впливу на їх здатність виконувати свої платіжні зобов'язання, а й спроможні безпосередньо впливати на рівень активності банківських установ у сфері організації кредитування клієнтів. Водночас нормативні значення, встановлені для відповідних регулятивних показників, є своєрідною граничною межею, вихід за яку може становити загрозу стійкості комерційних банків на фінансовому ринку, причому, як кожного зокрема, так і банківської системи загалом. Однак, враховуючи, що особливості функціонування банківських установ у різних сферах застосування ресурсів суттєво відрізняються і, до того ж, самі банки за видом, спеціалізацією, розміром капіталу та іншими ознаками діють із різним ступенем ризику, нормативні показники регулювання їх функціонування бажано було б певним чином диференціювати.

Основними критеріями для подібної диференціації може бути орієнтація кредитної політики комерційного банку та спрямування сформованих ним ресурсів на кредитування тієї сфери реального сектора економіки, розвиток якої відповідними урядовими програмами визначено як пріоритетний. При цьому важливим є не вибір галузі (він може змінюватися залежно від економічної ситуації), а встановлення гнучкого режиму застосування нормативів, який би давав змогу пом'якшувати ті чи інші обмеження кредитної активності банківських установ і відтак стимулювати їх до збільшення обсягів позикових операцій у пріоритетних на даний час сферах економіки.

Прикладом такого режиму могла б слугувати лібералізація нормативів кредитного ризику й окремих нормативів ліквідності у разі, якщо частка необхідних кредитних вкладень (спрямованих відповідно до урядових пріоритетів) у загальному обсязі кредитного портфеля становить не менше 40% (див. орієнтовну схему практичного застосування такої диференціації).

Основа для обрання іншого критерію диференціації економічних нормативів регулювання діяльності комерційних банків може становити вплив Національного банку на структурну побудову кредитної системи країни. У даному контексті мову вочевидь слід вести про необхідність стимулювання процесу нарощування капіталів вітчизняних-

Схема диференціації економічних нормативів регулювання діяльності банків

ми банківськими установами, що є однією з умов підтримання фінансової стійкості та стабільного розвитку всієї кредитної системи.

Реалізація зазначених завдань може бути забезпечена, крім іншого, шляхом диференціації нормативів для банків із різними розмірами власного капіталу та статутного фонду. Принцип простий: чим вищі зазначені показники, тим вірогіднішою є можливість збереження банком стійкості на фінансовому ринку порівняно з кредитними установами, які мають недостатній розмір власних коштів.

Гадаємо, застосування запропонованої тут диференціації економічних нормативів не лише стимулюватиме кредитну активність банків у пріоритетних сферах економіки, а й позитивно впливатиме на ефективність самого механізму регулятивного впливу центрального банку на діяльність комерційних банків.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вище викладені тези щодо нормативного регулювання центральним банком діяльності комерційних банків у сфері організації кредитування, вважаємо за доцільне виділити такі основні напрями вдосконалення системи економічних нормативів.

1. Зважаючи, що розмір власного капіталу комерційного банку є основою для розрахунку більшості економічних нормативів і від його величини залежать кредитні можливості банківських установ, слід розглянути питання щодо розширення можливостей залучення до складу капітальних статей активів банку довгострокових облігаційних зобов'язань комерційного банку. Це дало б змогу стимулювати активне використання даного фондового інструменту в угодах на ринку цінних паперів та збільшити можливості банків щодо кредитування економіки за рахунок залучення довгострокових ре-

сурсів на основі облігаційних позик.

2. Слід розглянути можливість більшої диференціації коефіцієнтів ризику, на які зважаються активи банку при розрахунку нормативу платоспроможності, оскільки умови перехідної економіки дещо відрізняються від банківської практики розвинутих країн щодо ризиковості окремих видів кредитних вкладень, визначених Базельською угодою. Це дало б змогу стимулювати комерційні банки до оптимального формування власного кредитного портфеля й розширення операцій із надійнішими позичальниками.

3. Оскільки діючі показники ліквідності встановлюють лише нормативне співвідношення стосовно одного виду активів (у даному разі високоліквідних), визначають їх частку в сумі поточних зобов'язань та в робочих активах, дана система нормативів не завжди може забезпечити об'єктивну оцінку рівня ліквідності балансу комерційного банку. Тому діючу систему нормативів ліквідності можна було б доповнити ще й групою оціночних показників, які б відображали співвідношення кредитних вкладень банку та відповідних їм за строками депозитів.

4. Із метою підвищення стійкості комерційних банків на фінансовому ринку й розширення їх можливостей щодо організації кредитування клієнтів доцільно було б внести зміни до окремих показників групи нормативів ризику. Йдеться передусім про обмеження максимального розміру кредитів, наданих інсайдерам, а також максимального розміру отриманих міжбанківських позик, що є необхідною умовою для вирішення двох завдань: з одного боку — стимулювання банків до більшої диверсифікації активів і зниження впливу інсайдерів на прийняття рішень щодо надання позик, а з другого — обмеження залежності комерційних банків від ресурсів, залучених на міжбанківському ринку, якому зазвичай притаманна нестабільність кон'юнктури. Можна також зменшити норматив інвестування з тим, аби обме-

жити можливості банківських установ щодо вкладання коштів у цінні папери, які в умовах вітчизняного фондового ринку відзначаються низьким рівнем ліквідності та надійності, і в результаті цього збільшити обсяги позикових операцій як основної альтернативи інвестуванню ресурсів у цінні папери.

5. Необхідно розглянути можливість установами Національним банком України індивідуальних нормативів для комерційних банків, кредитна політика яких відповідає загальноекономічним завданням реформування реального сектора господарства, передбаченого урядовими програмами. Основними показниками, що можуть бути диференційовані, є норматив співвідношення високоліквідних активів і робочих активів банку, максимальний розмір ризику на одного позичальника, норматив "великих" кредитних ризиків.

6. Одним із напрямів підвищення дієвості регулятивного впливу Національного банку України на діяльність комерційних банків може бути їхня диференціація залежно від виду банку. Критерієм для такої диференціації може слугувати розмір статутного фонду або власного капіталу банку: чим вони більші, тим м'якшими можуть бути вимоги щодо підтримання нормативних значень окремих показників, передусім нормативів ризику.

Підсумовуючи розглянуті вище напрями вдосконалення регулятивного механізму впливу центрального банку на діяльність комерційних банків шляхом установами економічних нормативів, слід зазначити, що ця сфера є одним із базових елементів побудови оптимальної організації управління кредитним процесом у його зовнішньому прояві (тобто в аспекті виконання комерційними банками вимог НБУ). Отже, повноцінне, гнучке застосування не лише економічних, а й окремих адміністративних важелів грошово-кредитної політики є оптимальним в умовах перехідної економіки. □